

Klaudija Sedar*

Učitelji v župnijskih šolah v dolnjem Prekmurju v 17. in 18. stoletju

The teachers of the parish schools in the lower Prekmurje region in the 17th and 18th centuries

Izvleček

Prekmurci svojega verskega in s tem izobraževalnega središča v domačem okolju niso imeli, saj niso imeli ne škofije ne drugih pomembnih kulturnih središč. Krajevna središča v Prekmurju so bila tako hkrati cerkvena in tudi šolska središča. V kolikšni meri so šole zares delovale in kakšen je bil pravzaprav sam šolski proces, je težko ugotoviti, saj ohranjeni in dostopni viri s tovrstnimi podatki niso bogati. Pa vendarle lahko izluščimo drobce, ki osvetljujejo vlogo učitelja v tedanjem izobraževalnem procesu, katere predmete so poučevali, v katerem jeziku in ne nazadnje, kaj so bili ti učitelji po izobrazbi in kakšne narodnosti. Nikakor pa delo učiteljev ni primerljivo z današnjo vlogo učitelja, kajti le redko so imeli urejene šolske prostore, poleg tega so pogosto delovali še v vlogi cerkvnika, kantorja, organista in opravljali druga potrebna opravila.

Abstract

The people of Prekmurje did not have their own religious and educational centre, since they did not have a diocese or any other important cultural centres. The main settlements in Prekmurje were thus also church and school centres. It is difficult to ascertain to what extent schools were truly active and what the educational process was like, since the available preserved sources contain little information on this. But fragments can still be found, which throw light on the role of teachers in the then educational process, which subjects were taught and in which language and, last but not least, what was the educational and ethnic background of these teachers. One thing is certain – their work is not comparable to today's role of teachers, since suitable school premises were a rarity and teachers often also worked as sextons, cantors, organists and in other necessary jobs.

Ključne besede: dolnje Prekmurje, 17. in 18. stoletje, učitelji in njihove karakteristike, vloge učiteljev, poučevanje

Key words: lower Prekmurje, 17th and 18th centuries, teachers and their characteristics, role of teachers, teaching

* dr. Klaudija Sedar, domoznanka v Pokrajinski in študijski knjižnici Murska Sobota, e-pošta klaudija.sedar@guest.arnes.si

Uvod

V pričujočem prispevku smo na podlagi arhivskega gradiva skušali strniti nekaj spoznanj in ugotovitev o šolstvu v 17. in 18. stoletju v župnijah dolnjega Prekmurja, ki so z ustanovitvijo škofije v Zagrebu leta 1094 pripadle tej, medtem ko je gornji del Prekmurja spadal pod škofijo Győr. Taka ureditev je veljala do velike cerkvenoupravne spremembe leta 1777, ko je vse Prekmurje pripadlo k škofiji v Szombathelyju, ki jo je ustanovila cesarica Marija Terezija. V okviru zagrebške škofije pa je sedanja lendavska dekanija skupno z madžarskimi župnijami do bližnje Velike Kaniže tvorila arhidiakonot (ozemeljskoupravno enoto v škofiji) *Bexin* in dolnji del Prekmurja je spadal v prekmurski del beksinskega arhidiakonata. Obsegal je župnije, ki so ležale severno od Mure do meje med győrsko in zagrebško škofijo, vanj pa je poleg madžarskih župnij spadalo pet prekmurskih župnij: Dolnja Lendava, Turnišče, Dobrovnik, Bogojina in župnija Beltinci, ustanovljena leta 1760 kot zadnja izmed teh.

Namen prispevka je na podlagi ohranjenih in dostopnih virov ter literature podati izobraževalni proces v izbranem prostoru in času. Šolstvo je bilo na splošno povezano s Cerkvijo in šole vezane na širjenje vere, kar pomeni, da je bil šolski kompleks postavljen v bližini cerkve oziroma župnišča, samo izobraževanje pa je pogosto poleg učitelja vodil in spremljal tudi duhovnik. Prispevek podaja pregled dela učiteljev v dolnjem Prekmurju v 17. in 18. stoletju, pri čemer so podrobneje izpostavljeni slovenski učitelji, ki so navsezadnje pripomogli k ohranjanju in bogatenju slovenske besede.

Prve šole

Župnijske šole v Prekmurju imajo dolgo zgodovino, saj naj bi bile prve šole ustanovljene istočasno z ustanovitvijo župnij. Začetki segajo pravzaprav v čas ogrskega kralja sv. Štefana,¹ ki je zapovedal, da vsakih deset vasi ustanovi župnijo, si postavi župnijsko cerkev, župnišče in župnijsko šolo.² Poleg tega je cerkveno pravo določalo, da mora imeti vsak župnik tudi klerika, ki bo skrbel za petje in bo vodil šolo.³

Kot navaja Zelko, pouk v srednjeveških župnijskih šolah ni bil zahteven, zanj pa se je najbolj zavzemala duhovščina. Namen je bil predvsem razširiti dušnopastirsko delo na otroke in mladino ter jih vzgajati v verskem mišljenju in čutenju. V začetku so otroke poučevali duhovniki, z naraščanjem števila otrok pa so jim začeli pomagati organisti. Otroke so učili predvsem pisati, brati, računati in peti, velik poudarek pa je bil na liturgičnih pesmih in temeljnih verskih

1 Za ogrskega kralja je bil okronan leta 1000.

2 Zelko, Zgodovina Bistric v Prekmurju, str. 33.

3 Pavlič, Zgodovinski oris razvoja šole v Turnišču, str. 28.

Današnje Prekmurje ob koncu 18. stoletja.

Vir: Mayer; Molnár (ur.): Viri za zgodovino Prekmurja, 2008, zv. 1.

resnicah. Po letu 1526, ko je z madžarskim porazom na Ogrskem prenehalo skorajda vsako kulturno udejstvovanje, je izginila tudi večina župnijskih šol. Toda ne za dolgo, saj je že leta 1548 madžarski državni zbor pozval višje duhovnike, naj ustanovijo šole, kolikor je le mogoče. Pomembna točka zadevnega zakona je bila zlasti 12., ki je določala, naj se del cerkvenih dohodkov namení za vzdrževanje učitelja-kantorja. Spodbudna glede izobraževanja je bila tudi cerkvena sinoda v Nagyszombathu leta 1560, ko je bilo odrejeno, da mora vsaka župnija postaviti šolo in si priskrbeti učitelja. Duhovnikom je bilo naročeno, da poučujejo vernike v verskih resnicah, učitelji-kantorji pa naj poučujejo otroke, toda ne le v pisanju in branju, temveč tudi v učenju glavnih resnic sv. vere.⁴

Prvi podatki o šolah v prekmurskem delu beksinskega arhidiakonata (v JV delu Prekmurja) so na voljo iz 16. stoletja, ko je v Dolnji Lendavi za časa Štefana (1522–1568) in Nikolaja (1547–1593) Bánffy delovala evangeličanska šola. Ta bi naj delovala od leta 1544 in je kot taka tudi ena izmed najstarejših šol v Prekdonavju. Iz časa rodbine Bánffy sta znana na primer učitelja Orbonai Rácz György (1570–1572) in Kultsár György (1572–1574). Leta 1595 je šola postala kalvinska, saj je Krištof Bánffy postal privrženec Kalvinove vere. Tako vse do leta 1608, ko je Krištof sprejel katoliško vero in skladno s tem je tudi šola postala katoliška.⁵ Delovanje šol, čeprav v okrnjeni obliki, lahko tako spremljamo od pričetka oziroma na podlagi ohranjenih virov. Za območje prekmurskega dela beksinskega arhidiakonata, tj. JV dela Prekmurja, od leta 1640, ko je vizitator zagrebške škofije popisal stanje v župniji Dolnja Lendava oziroma v naslednjih letih, ko so bile popisane še preostale, tj. Turnišče, Dobrovnik in Bogojina.

O prekmurskem osnovnem šolstvu v 17. in 18. stoletju je še največ podatkov zbranih v vizitacijskih zapisnikih – za gornji del Prekmurja v protestantski cerkveni vizitaciji iz leta 1627 in katoliški iz leta 1698; za dolnji del pa v zapisnikih zagrebške škofije od leta 1640 do 1774 in v prvi vizitaciji sombotelske škofije leta 1778. Kot je razvidno iz prvega protestantskega zapisnika iz leta 1627, ki tudi potrjuje že zgoraj omenjeno tesno povezavo med šolo in Cerkvijo, so tedaj v nekaterih župnijah (v Rogaševcih, na Tišini, v Murski Soboti, Martjancih, Gornjih Petrovcih, pri Gradu in v Gornjem Seniku) že delovale evangeličanske šole in te niso bile zelo pomembne le za razvoj protestantizma, ampak tudi za splošen izobrazbeni napredek Slovencev na Ogrskem. Pouk v teh šolah je trajal običajno štiri, lahko pa tudi več let, učitelji pa so za svoje delo prejemali tudi plačilo, na primer v prvem in drugem letniku je ob vsakih kvatrach prejel za plačilo po 25 denarjev,⁶ v tretjem in četrtem letniku pa v enakem obdobju po 32 denarjev. Za nadaljevanje šolanja

4 Zelko, *Zgodovina Bistric v Prekmurju*, str. 33; Becker, *A keresztesy nemzeti népiskolák jövő alakulása*, str. 4–7.

5 Füss in Pataky, *Alsó-Lendva*, str. 32; Payr, *A Dunántuli evangélikus egyházkerület története*, str. 403–410; 858.

6 Na območju Hrvaške in Ogrske naj bi bil v uporabi ogrski floren vsaj od 16. pa do 19. stoletja. En floren je veljal 60 krajcarjev ali 80 denarjev ali 20 grošev (Brlobaš; Vajs, *Rajnski forint – rajniški – u hrvatsko kajkavskom književnom jeziku*, str. 27).

se je seveda plačilo dvignilo, poleg denarja pa je bilo zelo običajno plačevanje z drvmi, kar je v okrnjeni obliki ostalo v veljavi vse do leta 1910, ko je državna oblast v celoti prevzela vzdrževanje učiteljev tudi na župnijskih šolah.⁷

Učitelji

Služba učitelja (*ludimagister*) oziroma šolnika, kar bi bilo pravilneje po Lukinoviću, je v preteklosti bila v prvi vrsti orglanje in vodenje cerkvenega petja, šele nato je sledilo poučevanje otrok v branju in pisanju. Škofje so si sicer prizadevali, da bi bil v vsaki župniji učitelj, toda za to so morali biti zagotovljeni tudi pogoji. Nastavljen je bil lahko le tam, kjer je bilo zanj omogočeno bivanje in hkrati poučevanje, prav tako pa je bilo njegovo delovanje odvisno od zemljiške posesti in od letnega prispevka župljanov. Pogosto so učitelji v župnijskih cerkvah opravljali tudi delo cerkovnika, toda to ni bilo pravilo. Navadno so bili cerkovniki kar domačini, ki so za odrejeni letni prispevek zvonili, čistili cerkev, jo krasili in stregli pri sveti maši.⁸

Kakšno pa naj bi bilo vodenje učiteljev in kako naj bi se ustanovljale šole, je v podrobnostih določila cerkvena sinoda v Nagyszombatu (danes Trnava) pod vodstvom madžarskega primasa Miklosa Olaha, ki se je ukvarjala s šolstvom. Duhovščini je bilo ukazano, da vernike poučuje v verskih resnicah, v vsaki župniji pa naj se nastavijo kantorji – učitelji, ki naj otroke seznanjajo z osnovnimi pojmi, kot so branje, pisanje, učenje cerkvenih pesmi in molitev ter verskih resnic. Poleg poučevanja je bila naloga kantorja – učitelja tudi, da pomaga pri bogoslužjih in pogrebih. Pomoč pri bogoslužju je bila pravzaprav njegova prva dolžnost, saj so nemalokrat kot kantorji opravljali kantorsko službo, otrok pa zaradi pomanjkljive izobrazbe niso poučevali.⁹

Poleg učiteljev pa so poučevali tudi duhovniki, in sicer v glavnem verouk in verske nauke, morda pa tudi osnovne predmete, kot so bili opismenjevanje, matematika in zgodovina. Na Ogrskem je namreč dolgo veljalo pravilo, da ne more nihče postati duhovnik, če ni prej učiteljeval. Takšna so bila tudi določila najstarejših kanonov: »*Hočemo, da duhovniki niso le pridigarji, ampak tudi učitelji osnov krščanskega nauka, kakor nekoč stari sveti očetje.*«¹⁰

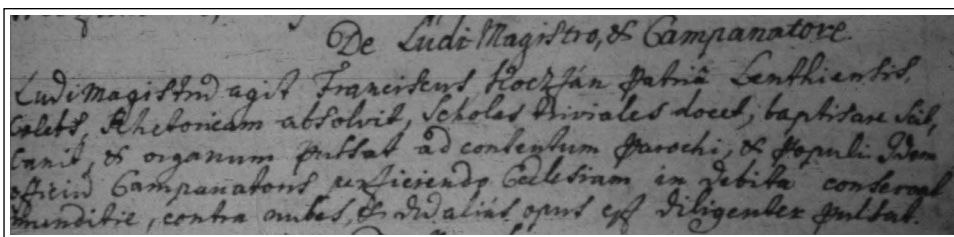
Večstransko delovanje učiteljev potrjujejo tudi vizitacijski zapisniki zagrebške škofije, na podlagi katerih se ugotavlja, da so bili učitelji navadno obenem tudi kantorji, organisti, cerkovniki, prav tako so v nujnih primerih krstili in vpi-

7 Zelko, *Zgodovina soboške dekanije*, str. 85–86; Gumilar, *Prekmursko šolstvo skozi stoletja*, str. 156.

8 Lukinović, *Kanonske vizitacije Zagrebačke nadbiskupije*, str. 30.

9 Zelko, *Zgodovina soboške dekanije*, str. 85.

10 Payr, *A dunantúli evangélikus egyházkerület története*, str. 853; Kuzmič, *Protestantizem v Lendavi in okolici*, str. 35.

Primer zapisa o dejavnosti učitelja v župniji Dobrovnik leta 1756.

Vir: NAZ, Protokol br. 75/VI (1756), pag. 218.

sovali v matične knjige, če je bilo to potrebno. Poleg svojega osnovnega poklica so torej pomagali tudi pri opravljanju cerkvenih služb, pri cerkvenih delih, bili odgovorni za poučevanje verouka, cerkveno petje in petje na pogrebih, igranje orgel, spremljanje mrličev.¹¹ Ni bilo lahko biti učitelj v tistem času, saj so se naloge kar vrstile in dopolnjevale, njihov osnovni namen (izobraževanje) pa je zaradi tega ostajal v senci in bil tudi nekoliko zapostavljen. Pomočniki učiteljev (*praeceptores*) se omenjajo šele v sombotelski vizitaciji iz leta 1778, in sicer pri turniškem, dolnjelendavskem in dobrovniškem učitelju.¹²

V župniji **Dolnja Lendava** se učitelji po reformaciji omenjajo od prvega popisa župnije s strani zagrebške škofije kot katoliške župnije, tj. od leta 1640. Po navedbah je bil šolski proces dobro zastavljen, saj so šolo otroci vseskozi obiskovali, in sicer najpogosteje dečki. Poučevanje ni bila ena in edina dolžnost učiteljev, ampak so poleg tega peli psalme, spremljali župnika pri pogrebih, v nujnih primerih krstili, bili kantorji, organisti in morda še kaj. Navadno so za opravljanje vsakega dela prejeli določeno plačilo, najsi je bilo to v denarju ali v naturalijah. Iz sicer redkih zapisov ugotavljamo, da je bil pri pouku poudarek na petju ter pisanju in branju, kar omenja le zapisnik iz leta 1747 z navedbo, da je to veljalo le za otroke premožnih družin. Kot kaže, otroci iz revnih družin v šoli niso bili enako obravnavani kot otroci iz bogatejših družin, zelo verjetno pa je tudi, da revni otroci niti niso redno obiskovali šole, saj si starši zaradi plačila niso mogli privoščiti šolanja svojih otrok. Težko je ugotoviti tudi narodnost učiteljev, saj iz vizitacijskih zapisnikov ni razvidna, po priimkih sodeč, pa so delovali učitelji madžarske in slovanske (kajkavske) narodnosti (npr. leta 1651 *Ioannes Lindvay* leta 1698 *Stephanus Szelesseny*, leta 1756 *Franciscus Oswalt* itn.).¹³ Omenjata pa se tudi dva domača učitelja (leta 1702 Ivan Čuklin in leta 1760 Jožef Čuklin) in domači pomočnik učitelja iz Lipe (leta 1778 Mihael Zver), ki je obvladal hrvaško, madžarsko in latinsko.¹⁴ Ivan Čuklin (*Ioannes Csuklin*), ki ga navaja vizitacija

¹¹ NAZ, Različne kanonične vizitacije.

¹² SzEL, can. vis., I.1.c, Szily 6 (1778), pag. 317, 253, 282.

¹³ NAZ, Protokoli br. 89/I (1651), pag. 107; br. 71/II (1698), pag. 152; br. 75/VI (1756), pag. 234.

¹⁴ SzEL, can. vis., I.1.c, Szily 6 (1778), pag. 317.

iz leta 1702, je poleg učiteljevanja opravljal tudi službo cerkovnika,¹⁵ leta 1716 je poučeval 20 otrok,¹⁶ leta 1720 pa 15 otrok.¹⁷ Po navedbi vizitatorjev je svoje delo opravljal zadovoljivo. V letu 1760 pa zasledimo v Dolnji Lendavi njegovega sina Jožefa Čuklina (*Iosephus Chuklin*), ki je bil tudi organist in je svoje delo prav tako opravljal zadovoljivo.¹⁸ Šele zapisnik iz leta 1768 omenja sorodstveno vez med Ivanom in Jožefom in da sta bila iz Dolnje Lendave. Jožef je otroke (36 dečkov in 14 deklíc) poučeval v slovstvu in o prvinah zvestobe ter svoje delo marljivo opravljal. Opravljal je prav tako službo kantorja, običajno pa je bil zraven tudi pri pogrebi. Do župnika in drugih duhovnikov je bil zelo spoštljiv in tako je deloval tudi pri svojih dolžnostih.¹⁹

V župniji **Turnišče** lahko spremljamo izobraževalni proces v poreformacijskem času od leta 1651, ko je naveden tudi prvi učitelj. Iz vizitacijskih zapisov dobimo zelo podobno sliko, kot smo jo podali že pri učiteljih v Dolnji Lendavi, namreč da so otroke (predvsem dečke!) poučevali v osnovnih učnih veščinah, prednost pa so zopet imeli otroci iz premožnejših družin. Ker je učitelj zlasti v 17. stoletju prejemal plačilo za poučevanje le iz treh vasi (Lipovci, Gančani, Renkovci), lahko domnevamo, da so k pouku tedaj prihajali le otroci iz omenjenih vasi, kasneje pa verjetno tudi iz preostalih. Tudi sicer so v tej župniji učitelji opravljali več nalog hkrati, od učitelja, kantorja, organista, cerkovnika do spremljevalca pri pogrebi in mašah ter pri opravljanju krstov. Po navedbah so bili Slovenci trije učitelji (v letih 1698, 1747, 1768), čeprav ni izključeno, da je bil kateri izmed drugih prav tako slovenske narodnosti, sicer pa po priimkih sklepamo na slovansko (kajkavsko) in v manjši meri na madžarsko narodnost učiteljev (npr. leta 1703 *Ioannes Tussilovich*, leta 1716 *Franciscus Tonay* itn.).²⁰ Ob vizitaciji v letu 1698 je tako deloval domačin Štefan Slavič (*Stephanus Szlavics*), s katerim so bili župnik in župljani zelo zadovoljni, za plačilo pa je prejemal le rž iz Gančan.²¹ Kot marljiv se omenja še leta 1702,²² ko je za plačilo prejemal predvsem žito od tistih vasi, ki so umrle pokopavale na pokopališču zraven cerkve.²³ Vizitacijski zapisnik iz leta 1747 navaja Mihaela Ščapa (*Michael Scsáp*)²⁴ iz Turnišča, ki je po nekaterih podatkih nastopil službo učitelja-kantorja 22. maja 1732.²⁵ Bil je katolik, poročen, stanoval pa je v učiteljevi hiši, kjer je tudi poučeval dva dečka, poleg tega pa ob

15 NAZ, Protokol br.72/III (1702), pag. 577.

16 NAZ, Protokol br.73/IV (1716), pag. 33; br. 73/IV (1718), pag. 665.

17 NAZ, Protokol br. 73/IV (1720), pag. 90.

18 NAZ, Protokol br. 76/VII (1760), pag. 380.

19 NAZ, Protokol 78/IX (1768), pag. 9.

20 NAZ, Protokoli br. 72/III (1703), pag. 646; br. 73/IV (1716), pag. 13.

21 NAZ, Protokol br. 71/II (1698), pag. 81.

22 NAZ, Protokol br. 72/III (1702), pag. 558.

23 NAZ, Protokol br. 72/III (1699), pag. 403.

24 NAZ, Protokol br. 75/VI (1747), pag. 28.

25 Župnijski urad Turnišče, Listina I/95.

praznikih pomagal pri svetih mašah. Znal je krstiti in tudi sicer je svojo službo dobro opravljal.²⁶ Leta 1768 pa je nastopil Andrej Hozjan (*Andreas Hozján*), katolik, tedaj star 24 let, doma iz Trnja. Poučeval je 19 otrok in hkrati opravljal tudi službo kantorja. Župnik ga je pohvalil, saj je dobro opravljal svoje delo, prav tako se je izkazal v vseh drugih zadevah. Za plačilo je prejemal po osem grošev od kočarjev, preostalo pa v naturalijah. Od vsakega učenca je prejemal 1 floren in 10 grošev, od spremljanja mrliča k cerkvi 2 groša in pol, od spremljanja mrliča od doma 15 grošev, od pogrebnih pesmi 5 grošev in od bedenja v najboljšem primeru 15 grošev. Hkrati je opravljal tudi delo cerkovnika, in sicer je bilo v navadi, da je ob pogrebu trikrat zazvonil, za kar je prejel običajno okrog 16 velikih mernikov žita.²⁷ Učitelj Hozjan je govoril hrvaško in madžarsko, poučeval pa v hrvaščini (*idiomate croatico*), kar kaže na večkulturnost okolja, iz katerega je izhajal. V letu 1778 je imel še domačega pomočnika učitelja (*praeceptor*), 19-letnega Štefana Turnerja iz Brezovice, ki je govoril hrvaško in madžarsko.²⁸

V župniji **Dobrovnik** kot katoliški župniji so učitelji v 17. stoletju (neprekinjeno) delovali od leta 1649, čeprav vedno niso imeli učencev (na primer v letih 1660 in 1669). Poleg tega so opravljali še naloge v vlogi kantorja, cerkovnika, spremljali mrliče in pomagali v cerkvi. Za svoje delo so dobili ustrezno plačilo, pri čemer izstopa vas Žitkovci, ki je učitelja nekaj časa edina oskrbovala z dohodkom. Med navedenimi učitelji izstopa učitelj »heretik«, ki je deloval leta 1660, na podlagi česar lahko sklepamo, da je šlo najverjetneje za pomanjkanje učiteljev, saj bi sicer bil zagotovo nastavljen učitelj katoliške vere. Kot je razvidno iz opisov v vizitacijskih zapisnikih, je bil pri pouku poudarek na branju, pisanju, osnovnem vedenju (leta 1690) in na petju (leta 1747). Kot domačin je opredeljen le leta 1747 učitelj Ivan Legradi (*Ioannes Legrádi*) iz Dolnje Lendave, sicer pa se omenjajo v glavnem učitelji madžarske narodnosti in tudi po priimkih bi jih lahko tako opredelili (npr. leta 1698 *Ioannes Szeley* leta 1701 *Stephanus Szekeres*, 1716 *Franciscus Deak* itn.).²⁹ Kot navaja zapisnik, je bil Legradi katolik in poročen, poučeval pa je v glavnem le petje, ne pa tudi branja in pisanja. Hkrati je opravljal tudi delo cerkovnika, pri čemer mu je pomagal hlapec. Zvonilo se je namreč zjutraj, opoldne in zvečer k Ave Maria in proti slabemu vremenu. Hlapec je poleg tega skrbel še za gospodarske zadeve, za čiščenje cerkve, po potrebi pa pomagal tudi pri petju.³⁰

Potem ko je **Bogojina** v drugi polovici 17. stoletja spet postala katoliška župnija, je bil obenem nastavljen tudi učitelj, sicer »heretik«, zaradi česar se niso uskladili o višini njegovega prihodka. Na podlagi te navedbe lahko domnevamo,

26 NAZ, Protokol br. 75/VI (1747), pag. 28.

27 NAZ, Protokol br. 78/IX (1768), pag. 128.

28 SzEL, can. vis., I.1.c, Szily 6 (1778), pag. 252–253.

29 NAZ, Protokoli br. 71/II (1698), pag. III; br. 72/III (1701), pag. 476; br. 73/IV (1716), pag. 31.

30 NAZ, Protokol br. 75/VI (1747), pag. 36.

da so bili verjetno učitelji »heretiki« napram katoliškim manj cenjeni in tudi zato slabše ovrednoteni. Tudi sicer ugotavljamo, da so učitelji v Bogojini prejemali majhno plačilo in da je šolstvo v župniji Bogojina pravzaprav delovalo precej slabo, saj dolgo ni bilo za ta namen zgrajenega poslopja, poleg tega se večkrat omenja, da učitelj učencev ni imel (na primer v letih 1716, 1747, 1768), pa tudi sicer pogosto manjka podatek o učencih in izobraževalnem procesu. Prav tako manjkajo podatki o izvoru učiteljev, razen pri učiteljih iz let 1747 (domačin Ivan Kregar), 1768 (iz Medžimurja) in 1778 (domačin Nikolaj Frater), zaradi česar jih je tudi težko narodnostno opredeliti. Ivan Kregar (*Ioannes Kregar*), ki se omenja leta 1747, je bil plemenitega rodu, katolik, poročen in domačin. Plačilo je prejemal le od petja, saj dečkov ni poučeval in tudi sicer ni bil preveč naklonjen učenju pisanja in branja. V nujnih primerih je tudi krstil.³¹ Ta učitelj je deloval še leta 1756, toda še vedno ni poučeval, saj za to niso bile ugodne okoliščine niti ni bilo šolskega poslopja.³² Naslednji učitelj slovenske narodnosti se omenja leta 1778, ko je tudi nastopil službo učitelja, pred tem pa je kot učitelj pomočnik deloval v Turnišču. To je bil Nikolaj Frater (*Nicolaus Frater*), ki je imel šele 17 let, govoril je hrvaško in madžarsko (*Croatica et Ungarica lingua*), poučeval pa je v hrvaškem jeziku. Sam pomočnika ni imel.³³

Učitelje v župniji **Beltinci** lahko spremljamo šele od njene ustanovitve v letu 1760 naprej. Oba, ki se omenjata v drugi polovici 18. stoletja, sta bila Slovenca, in sodeč po zapisih, usposobljena za to delo. Prvi učitelj v samostojni župniji Beltinci se omenja šele v vizitacijskem zapisniku leta 1768. Predhodni zapisnik (1760) namreč navaja, da uradnega (*Ludi Magistrum formalem nondum habet*) učitelja še ni bilo.³⁴ Leta 1768 je kot učitelj deloval Marko Kolar (*Marcus Kollar*), znan tudi kot Pozderek. Bil je domačin, iz Beltincev, star 23 let, poročen ter do brega in poštenega življenja. Mladino je vse dotlej primerno poučeval, čeprav še ni bilo podružnične šole, dobro pa se je znašel tudi kot kantor in organist.³⁵ Po podatkih vizitacijskega zapisnika iz leta 1778 je Kolarja leta 1770 nasledil 48-letni Peter Čura (*Petrus Csura*) iz Bistrice. Pred tem je 14 let deloval v župniji Nede lišče. Obvladal je hrvaško in madžarsko, poučeval pa v hrvaščini. Pomočnika ni imel.³⁶ Čeprav je Čura poučeval v hrvaščini, kakor verjetno tudi njegov predhodnik, pa je vendar njun slovenski izvor važen dejavnik, ki govori v prid temu, da so imeli učenci možnost stika z domačo besedo tudi v šoli, pa čeprav naj bi bil jezik poučevanja hrvaški.

31 NAZ, Protokol br. 75/VI (1747), pag. 33.

32 NAZ, Protokol br. 75/VI (1756), pag. 216.

33 SzEL, can. vis., I.1.c, Szily 6 (1778), pag. 186–187.

34 NAZ, Protokol br. 76/VII (1760), pag. 374.

35 NAZ, Protokol br. 78/IX (1768), pag. 134.

36 SzEL, can. vis., I.1.c, Szily 6 (1778), pag. 219.

Zaključek

Učitelji v JV delu Prekmurja oz. v današnjem dolnjem Prekmurju so v 17. in 18. stoletju učence v glavnem učili branja in pisanja, velik poudarek pa je bil tudi na vzgoji in petju, kot je razvidno iz vizitacijskih zapisnikov. Koliko let je trajalo izobraževanje, na podlagi ohranjenih in dostopnih virov ni mogoče dognati, zasledi se le podatek, da sta v Turnišču in v Dolnji Lendavi sredi 18. stoletja delovali trivialni šoli.³⁷ Podatkov, ali so otroci obiskovali šolo in kaj so se tam učili, vsi zapisniki niti ne navajajo, ponekod so bili učitelji celo brez učencev. Zanimivi pa so denimo podatki o spolu učencev, ki so sicer redki, a so vendarle odraz izobraževalnega procesa v 17., če ne tudi v 18. stoletju. Šolo so namreč obiskovali v glavnem dečki, dekleta izrecno omenja le vizitacijski zapisnik iz leta 1768 za Doljno Lendavo.³⁸ Nekaj je tudi primerov, ko je zabeleženo, da je obiskovalo šolo določeno število otrok, učencev oziroma mladine,³⁹ s čimer so najverjetneje mišljeni tako dečki kot deklice, ni pa nujno.

Poudarek je bil torej na osvojitvi osnovnih šolskih veščin (branje, pisanje, petje), česar namen je bil, da bo ljudstvo znalo brati zlasti cerkvena besedila in v nujnih primerih tudi pisati. Na podlagi razpoložljivih podatkov lahko ugotovimo, da so Prekmurci pisne sposobnosti zagotovo razvili že v 16. stoletju, toda kljub temu jih večina verjetno ni znala niti brati niti pisati, saj pouk tedaj še ni bil obvezen niti mu niso posvečali posebne pozornosti. V primeru nadaljevanja šolanja pa so se morali podati na tuje, saj v Prekmurju višješolskih središč ni bilo, odhoda na tuje pa si je zaradi pomanjkanja sredstev lahko privoščil le redko kdo.

Jezik poučevanja navaja šele vizitacijski zapisnik iz leta 1778, in sicer je pouk potekal v istem jeziku kot v cerkvi, kar pomeni, da je v Dolnji Lendavi in v Dobrovniku učitelj poučeval v madžarskem jeziku, v preostalih treh župnijah (Turnišče, Bogojina, Beltinci) pa v hrvaškem. Čeprav so podatki iz druge polovice 18. stoletja, tudi prej zagotovo ni bilo drugače.

Izvor učiteljev ostaja bolj ali manj neznanka, o njem lahko sklepamo le na podlagi njihovih priimkov. Z ozirom na slednje ugotavljamo, da so prevladovali učitelji iz slavonskega (kajkavskega) in madžarskega okolja, a od druge polovice 18. stoletja se beležijo tudi domači učitelji, na podlagi česar lahko sklepamo, da so imeli učenci v šoli možnost stika z domačo besedo, četudi jezik poučevanja ni bil slovenski.

37 NAZ, Protokoli br. 75/VI (1756), pag. 211; br. 75/VI (1750), pag. 166.

38 NAZ, Protokol br. 78/ix (1768), pag. 10.

39 Na primer: Dolnja Lendava: *docet iuvenes* (NAZ, Protokoli br. 73/IV (1716), pag. 337; br. 73/IV (1718), pag. 31; br. 73/IV (1720), pag. 89; br. 75/VI (1750), pag. 165); *iuventutem instruit* (NAZ, protokoli br. 75/VI (1747), pag. 443; *iuventutem erudit* (NAZ, Protokoli br. 78/ix, pag. 9; Turnišče: *iuvenes instruit* (NAZ, protokoli br. 73/IV (1716), pag. 3; br. 73/IV (1718), pag. 58; br. 73/IV (1720), pag. 81; *proles habet* (NAZ, Protokoli br. 78/IX, pag. 128; Dobrovnik: *iuvenes docet* (NAZ, Protokoli br. 73/IV (1720), pag. 84; Beltinci: *iuventutem erudit* (NAZ, protokoli br. 78/IX (1768), pag. 133).

Prav tako ni iz nobenega vizitacijskega zapisa razvidno, katere šole so obiskovali učitelji, kje in koliko časa je trajalo njihovo izobraževanje. Le pri treh učiteljih je zabeleženo, kaj so bili po izobrazbi, pri preostalih ta navedba manjka ali pa je zapisano le, da so bili pomanjkljive ali srednje izobrazbe. Le v enem primeru, pri turniškem učitelju leta 1716, je navedeno, da je bil znanstveno izobražen. Sintakso sta končala turniška učitelja, ki ju omenja vizitacijski zapisnik iz let 1651 in 1750, retoriko pa dobrovniški učitelj, ki ga navaja zapisnik iz leta 1756.⁴⁰

Povzetek

V kolikšni meri so šole zares delovale in kakšen je bil pravzaprav sam šolski proces, je težko ugotoviti, saj vizitacijski zapisniki zagrebške škofije kot drugi viri s tovrstnimi podatki niso bogati. Delo učitelja v tedanjem času pa nikakor ni primerljivo z današnjo vlogo učitelja, kajti le redko so imeli urejene šolske prostore, pa tudi število učencev je bilo marsikdaj skorajda neznatno. Poleg tega so pogosto delovali še v vlogi cerkovnika, kantorja, organista in po potrebi opravljali še kakšno drugo opravilo. Podatkov, ali so otroci obiskovali šolo, koliko let je trajalo izobraževanje in kaj so se tam učili, vsi zapisniki niti ne navajajo, ponekod so bili učitelji celo brez učencev. Vendarle pa lahko na osnovi posameznih navedb sklepamo na splošne predmete v tedanjem izobraževalnem procesu, ki so zajemali branje, pisanje, vzgojo in petje. Zanimivi so recimo tudi podatki o spolu učencev, ki so sicer redki, a so vendarle odraz socialne kulture v 17., če ne tudi 18. stoletju. Šolo so namreč obiskovali v glavnem dečki, kajti v odrasli dobi so se prav oni najpogosteje udeleževali v obravnavah javnega značaja, zato jim je znanje branja in pisanja omogočalo lažje vključevanje v različna področja javnega življenja. Sicer ni rečeno, da je otrok znal pisati, če je obiskoval šolo, a je vendarle usvojil osnove, ki so mu kasneje v življenju koristile. Kot ugotavljamo, je bil jezik pri pouku v šoli enak kot v cerkvi, kar je razumljivo in logično, saj so učitelji navsezadnje otroke s predpisanim oziroma ustaljenim učnim jezikom pripravljali na kasnejše spremljanje in razumevanje verskih obredov ter branje cerkvenih besedil, ki so najverjetneje tudi bila osnovno učno sredstvo pri pouku.

Ugotavljamo, da so učitelji, ki ostajajo v določenem oziru še vedno bela lisa v zgodovini prekmurskega prostora, še v 17. stoletju bivali v svojih lastnih hišah, saj posebnega učiteljevega doma še ni bilo. Tako so najverjetneje učenci, katerih pa ni bilo prav veliko, hodili po znanje v učiteljevo domačo hišo. Tudi ko je bila hiša za učitelja že postavljena, navadno v bližini župnišča, da je župnik lahko imel nadzor nad poukom, je bila ena od sob namenjena poučevanju. Če so imeli župniki okrog župnišča zadovoljivo gospodarsko poslopje, pa so učitelji morali biti zadovoljni z malim, torej s hiško in morda kakšnim vrtom ob njej. Že samo

40 NAZ, Protokoli br. 89/I (1651), pag. 119; br. 75/VI (1750), pag. 179; br. 76/VI (1756), pag. 218.

ta primerjava jasno kaže, da so bili župniki precej na boljšem, lahko rečemo tudi bolj spoštovani in nedvomno bolj preskrbljeni. Prav tako je bil učiteljev dom in/ali šola še konec 18. stoletja lesen in skromen.

Viri in literatura

Arhivski viri

NAZ – Nadbiskupijski arhiv Zagreb: Kanonične vizitacije različne, Protokoli br. 6/VI (1640)–80/XI (1774).

SzEL – Szombathely Egyházmegyei Levéltár: Can. vis., I.1.c.; Szily 6 (1778).

Župnijski urad Turnišče: Listina I/95.

Literatura

Željka Brlobaš; Nada Vajs: Rajnski forint – rajniški – u hrvatskom kajkavskom književnom jeziku. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje* 33/2007, str. 19–39.

Vendel Becker, *A keresztesy nemzeti népiskolák jövő alakulása*. Szeged: [Új Nemzedék], 1943.

Nándor Fúss, Kálmán Pataky, *Alsó-Lendva nagyközség milleniumi emlékkönyve*. Nagy-kanizsa: Weiss L. és F., 1896.

Franjo Gumilar, Prekmursko šolstvo skozi stoletja. *Svet ob Muri*, 1/1956, str. 156–160.

Fran Kovačič, Gradivo za prekmursko zgodovino. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 21/1926, št. 1, str. 1–20.

Fran Kuzmič, Protestantizem v Lendavi in okolici. *Študije o zgodovini Lendave 1192–1992 (Lendavski zvezki)*, 1994, str. 35–38.

Andrija Lukinović, *Kanonske vizitacije Zagrebačke nadbiskupije. I. Gorski arhida-konat*. Zagreb: Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije, 2006.

László, Mayer; András, Molnár (ur.): *Viri za zgodovino Prekmurja. Források a Muravidék történetéhez. Zbirka dokumentov, 2. zv.* Szombathely - Zalaegerszeg, Vas Magyei Levéltár - Zala Magyei Levéltár, 2008.

Sándor Payr, *A dunántúli evangélikus egyházkerület története. Sopron: Dunántúli Ágostai Hitvallású Egyházkerület*, 1924.

Slavica Pavlič, Zgodovinski oris razvoja šole v Turnišču. *Kronika*, 18/1970, št. 1, str. 28–31.

Ivan Zelko, Zgodovina Bistric v Prekmurju. *Sad ljubezni do Boga in domovine*. Murska Sobota: 1972.

Ivan Zelko, Zgodovina soboške dekanije. *Zbornik soboškega muzeja* 5 [ur. Metka Fujs]. Murska Sobota: Pokrajinski muzej, 1998, str. 81–124.

NAZ, Protokol br. 75/VI (1756), pag. 218.